

ASPECTE ALE RAPORTULUI ȘTIINȚĂ – CREDINȚĂ ÎN ISTORIA ȘTIINȚEI EUROPENE

Radu JECU¹

radu.jecu@gmail.com

ABSTRACT. The article shows a few aspects of the relationship between science and faith/religion during the European history. In fact, it refers to the second Christian millenium in the Western Europe. There are mentioned the important key-moments of the evolution of science and also the ones of the formation and rising of the scientific community. We presented the connections between scientists and their faith, between their community and the Christian religion during the time and also the religious influences on the sciences. The proposed conclusion is the need of the return/come of the scientists to the Orthodox faith practice, as in the early Christian Church.

Prezenta lucrare prezintă câteva aspecte ale raportului știință-credință în decursul perioadei creștine a istoriei europene, în tratarea cărora ne-am străduit să limităm pe cât posibil riscurile inerente ale generalizării.

Textul s-a configurat în urma a două lecturi recente:

---

¹ Cercetător științific grad III, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Metale și Resurse Radioactive INCDMRR-ICPMRR București, Membru al Asociației pentru Dialog între Știință și Teologie în România (A.D.S.T.R.).

Prima dintre acestea este tableta care dă titlul unui volum² al Anei Blandiana. Titlul te conduce spre cele două perspective complementare de abordare a transcendenței, din unghiul trăitorului credincios, respectiv al intelectualului: credinciosul, respectiv teologul, alege „a fi în Împărăția lui Dumnezeu”, în timp ce intelectualul, respectiv omul de știință, preferă „a privi (spre) Empireul Ceresc”. Acestea sunt două extreme; în timp ce prima, sub aspect soteriologic, își este suficientă sieși (având un caracter ontologic, „a fi în Dumnezeu” însemnând a te mântui), cea de a doua are întotdeauna nevoie de amendamentele celei dintâi, devenirea gnoseologică are nevoie de autoreglările lui „a fi”. Atunci când două tendințe se regăsesc într-una și aceeași persoană, când trăitorul religiei se identifică cu cercetătorul științific, el tinde concomitent „a fi în Dumnezeu” și „a privi” Imperiul Divin. Acesta este, în cazul nostru, intelectualul creștin, spre care ne vom îndrepta atenția în cele ce urmează.

Cea de-a doua lectură menționată este o triadă de conferințe³ ale sociologului german contemporan Wolf Lepenies, susținute în Italia la începutul anilor 1990 și constituie o provocare de real interes pentru abordarea subiectului studiului nostru care poate fi considerat și ca o completare dintr-o poziție ortodoxă și românească.

În Evul Mediu viața pământească era privită ca o pregătire asiduă pentru cea viitoare. Cuvântul Evangheliei „Eu spre aceasta M-am născut și pentru aceasta am venit în lume, ca să dau mărturie pentru adevăr” (Ioan 18, 37) era respectat, iar porunca „Să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos pe Care L-ai trimis” (Ioan 17,3) era valabilă pentru toți creștinii, care încercau să o împlinească în întreaga lor viață. Se acorda mult mai multă importanță vieții lăuntrice, iar viața socială era rânduită în acord cu poruncile divine. Creștinii aveau viu în inimă îndemnul Domnului Hristos: „Căutați mai întâi împărăția Lui (a lui Dumnezeu, n.n.). Și toate acestea se vor adăuga vouă” (Luca 12, 29–

² Ana Blandiana, *A fi sau a privi*, Editura Humanitas, București, 2004.

³ Wolf Lepenies, *Ascensiunea și declinul intelectualilor în Europa*, Casa cărții de știință, Cluj-Napoca, 2005.

31). Prin urmare, eforturile în plan exterior se desfășurau ca o consecință a lucrării lăuntrice. Creația era concepută ca un tot organic, lucrarea continuă și proniatoare a lui Dumnezeu prin Duhul Sfânt. Teologia, nu era considerată o știință (precum astăzi), ci era cunoașterea lui Dumnezeu și trăire în Dumnezeu”. După cum căuta să ajungă la cunoașterea lui Dumnezeu, prin înțelegere duhovnicească, iar nu prin explicare rațional-materială, tot astfel omul acelor vremuri încerca să cunoască lumea prin înțelegere, iar nu prin explicare sau interpretare.

În preajma anului 1000, Occidentul creștin aștepta cu înfrigurare, cea de-a doua venire a Mântuitorului. Dar El n-a venit atunci pe pământ. O dezamăgire adâncă a surpat sufletul oamenilor. Aceasta a determinat, după Alexandru Mironescu, evoluția pe termen lung a Europei creștine, constituind chiar zorii modernității: „Așa-numita renaștere cât și chipul omului modern le aflăm, credem noi, acolo, în embrion [...]”⁴ În mentalitatea occidentală a apărut marea schimbare – premisă a secularizării de mai târziu: orientarea dinspre valorile spirituale spre cele materiale, dinspre virtutea trăită, interioară către cea manifestată prin acțiune exterioară. În plan practic, omul s-a hotărât să renunțe la bucuriile paradisiului pentru a căuta cu perseverență, prin toate mijloacele minții, bucuriile vieții acesteia. A început să se intereseze de realitatea înconjurătoare, pe care a crezut că o poate stăpâni și utiliza prin inteligență, prin rațiune.⁵ Centrul de gravitație al culturii occidentale a alunecat de la cele veșnice la cele pământești, de la teologie la știință.

O mare contribuție în această direcție a avut-o știința arabă și traducerea marilor autori greci și arabi. Dezvoltarea științei este încurajată atât de puterea laică, cât și de Biserică. Apar școli episcopale, ca și nucleele primelor universități (Paris, Bologna, Oxford), unde se studia teologia – „regina științelor” – dar și materiile

---

⁴ Mironescu, Alexandru, *Certitudine și adevăr*, Editura Harisma, București, 1992, p. 29.

⁵ cf. Jean-Pierre Lonchamp, *Știință și credință*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2003, p. 39.

științifice la „facultățile de arte”. Curând, filosofia (care includea, în sens larg, și ceea ce numim astăzi știință)⁶ îl va afla pe Averroes și teoria sa despre dublul adevăr care va contribui, în timp de secole, la „eliberarea” filosofiei de sub tutela teologiei.

Prin operele savantului arab, mediul universitar îl descoperă pe Aristotel. Înclinația spre raționalism, existentă deja, este potențată. Ideile Stagiritului vor supraviețui, împăcate cu teologia, sub forma scolasticii, mai ales prin Toma d’Aquino (1225–1274) – autorul principiului „armoniei” dintre știință și religie – și exponent al deismului. Prin el, filosofia naturală pătrunde în teologia catolică oficială și, treptat, se deplasează înspre știință, îndepărtându-se de tutela teologiei.

Gravele probleme ale catolicismului conduc la apariția și înflorirea Renașterii. „Omul universal” al Renașterii se implică atât în știință, cât și în reflecția filosofică. El inaugurează un nou mod de a cerceta, de a trăi și de a face cultură: este „civil” – adică recunoscut și consultat de concetățeni și „natural” – adică doritor să cunoască lumea înconjurătoare pentru a acționa asupra ei, asemenea modelului său antic Democrit. Observăm, în germene, tendința voalată de a accede la puterea politică în scopul înfăptuirii ideilor.

Alți autori subliniază reînvierea „științelor oculte”. Astrologia, magia și alchimia vor lua avânt, prin alianța cu astronomia, medicina, chimia. Intervine o „perioadă de complicitate” între autoritățile ecleziastice și cercetători, probabil în scopul revigorării mediului universitar în sensul practicării unor științe detașate de alunecări grave. Opoziția constantă a oamenilor de știință renascentiști față de instituția universitară (dominată de Biserică), precum și comunicarea mult înlesnită de apariția tiparului (1440) și a gravurii pe metal (1450) conduce la apariția de noi instituții, surse de susținere pentru cercetare și diseminarea științei astfel încât cercetarea științifică va ieși de sub monopolul Bisericii.

Reforma a avut un impact deosebit asupra tuturor domeniilor de activitate. În dorința de a restabili puritatea originară a

---

⁶ cf. Ioan Petru Culianu, *Eros și magie în Renaștere. 1484*, Ed. Nemira, București, 1994, p. 279.

comunității creștine, reformatorii refuză pe de o parte, cultura păgână a Renașterii, în bloc și, pe de alta, orice referință culturală în afara Bibliei. Cele două interdicții conduc pe plan teoretic, la apariția științei exacte și a tehnologiei moderne.

Contrareforma inițiată de Biserica romano-catolică va sfârși prin a avea asupra științelor vremii un efect similar cu Reforma, condamnând cultura renescentistă. Atât catolicii, cât și luteranii combat acum același inamic: fantezia umană.⁶ Astfel, matematizarea (fundamentată prin Galilei), mecanicizarea (prin Descartes) și empirismul (prin Francis Bacon) vor deveni caracteristicile științei întregului Occident.

Galilei a întemeiat știința modernă, caracterizată de o abordare explicativă, nu doar descriptivă a realității. Considerând Creația de esență matematică, el va inaugura noua viziune a matematizării naturii și, în consecință, a științei. „Filosofia este scrisă în această mare carte care stă deschisă în permanență în fața ochilor noștri (Universul, vreau să spun) și nu o putem înțelege dacă nu învățăm mai întâi limba și caracterele în care este scrisă, or ea este scrisă în limbajul matematicii” (Il Saggiatore, 1623)⁷. Știința va renunța definitiv la imaginea cosmologică proprie lumii antice și medievale și la considerațiile legate de aceasta, iar spațiul va fi cel abstract și omogen al geometriei euclidiene, iar nu cel calitativ, diferențiat și concret al fizicii epocilor premergătoare. Galilei a demonstrat practic unitatea dintre experimentul modern și spiritul matematic.

Încercând să ferească sufletul de contaminarea și abuzurile științei, pentru a-l menține într-o stare mai apropiată de Dumnezeu, puritanismul n-a izbutit decât să-l izgonească pe Dumnezeu din lume; izgonit din natură, deci radical transcendent, Dumnezeu tace; în realitate, aceasta se traduce prin tăcerea naturii, considerată acum ca principala responsabilă a îndepărtării dintre Dumnezeu și om.⁸

---

⁶ Ioan Petru, Culianu, Eros și magie în Renaștere. 1484, Editura Nemira, București, 1994, p. 279.

⁷ Dominique Lecourt (coordonator), *Dicționar de istoria și filosofia științelor*, Ed. Polirom, 2005, p. 623.

⁸ cf. Ioan Petru Culianu, *op. cit.*, p. 281.

În persoana lui Descartes, concepția filosofică proprie se întruchipează în cercetarea științifică. „Iluminarea” sa i-a modelat viața și l-a condus spre construirea unui sistem de gândire complet nou, apreciat de Bertrand Russel ca „un semn al unei încrederi în sine ce a rezultat din progresul științei”⁹. Adevărurile științifice sunt, în opinia lui, absolute. Această concepție asupra adevărului științific și a metodei științifice ca singur mod valabil de înțelegere a fost demolată de modernitatea secolului XX, dar ea domină încă gândirea multor cercetători, care continuă să separe rațiunea de credință.

Asemenea lui Descartes, Francis Bacon a acționat în favoarea eliberării științei de „idoli” (prejudecăți, iluzii, erori, între care socotea și educația). Astfel, el admite că se poate cunoaște adevărul prin prelucrarea rațională a datelor senzoriale. El conduce la dispariția imaginii Pământului ca organism viu și ca mamă, ce a servit ca o constrângere culturală, limitând acțiunile oamenilor, căci câtă vreme Pământul a fost considerat viu și sensibil, acțiunile distructive împotriva lui puteau fi privite ca o încălcare a eticii¹⁰. În vederea cunoașterii și stăpânirii naturii, Bacon a inventat metoda empirică de cercetare a naturii. El reia și aplică aforismul lui Ibn'Arabi „știința înseamnă putere” deschizând calea influenței ideologiei în știință.

Revoluția științifică ia sfârșit prin ilustrul Isaac Newton. Personalitate complexă, cu preocupări multiple, credincios, el admitea că Dumnezeu lucrează în Creație prin Duhul Sfânt. Pentru el cunoașterea e una singură, dar abordarea realității poate fi făcută din multiple perspective (nu numai științifice)..

Deși toți oamenii de știință din secolul XVII au avut studii universitare, știința modernă s-a născut în afara universităților, transformându-se treptat într-o activitate socială organizată, sub forma „societăților științifice”, dintre care vor lua naștere „academiile”. în cadrul cărora se realiza prin voluntariat ceea ce nu puteau realiza universitățile.

⁹ Bertrand Russel *apud* Fritjof Capra, *Momentul adevărului*, Editura Tehnică, București, 2004, p. 48.

¹⁰ Fritjof Capra, *Momentul adevărului*, Editura Tehnică, București, 2004, p. 47.

Revoluția științifică constituie preambulul epocii moderne. Mai puțin cuceririle științifice, dar mai ales concepțiile filosofice ale savanților vor determina apariția filosofiei epocii luminilor.

Iluminismul, în general, poate fi caracterizat prin cuvintele: utopie și reformă, ameliorare și visuri. În secolul XVIII se visa la o lume mai bună și se voia cu fermitate împlinirea acestui vis. Deși lumea reală era concepută drept „cea mai bună din cele posibile” (Leibniz), se considera că poate fi modelată prin rațiune și știință. Adevărurile și puterea științei confereau încrederea omenirii că ameliorarea lumii ar putea fi realizată într-un viitor previzibil și terestru. Eforturile umane erau cu totul revărsate înspre exterior.

În epocă, filosofia abordează toate aspectele realității cu un ochi critic și, curând, începe să se simtă egală cu teologia, devenind, după modelul german, „conducătoarea” universităților, fundament și orientare pentru științe. În epocă s-a realizat o legătură organică între filosofie (așa cum o percepem astăzi) și științe, născută din concepțiile oamenilor de știință anteriori, prelucrate în filosofia iluministă.

Iluminismul aduce o dinamică neobișnuită în formele tradiționale, considerate „înțepenite”. Astfel, observăm concomitența dintre deplasarea accentelor: I. dinspre credință spre rațiune; II. dinspre Biserică spre stat și III. dinspre obligații spre drepturi. Sfârșitul secolului XVII aduce toleranța între aproape toate profesiunile de credință născute în urma Reformei. Dreptul natural, în formularea sa medievală, nu mai corespundea cerințelor vremii. După Reformă, reprezentările diferite ale catolicilor și protestanților au condus la resimțirea lipsei unor reguli comune, care vor fi enunțate, în germene, de olandezul Grotius, dezvoltate apoi de germanul Pufendorf și ulterior acceptate ca bază în vederea formulării noului drept internațional. În aceeași situație se afla și morală religioasă, din care decurgeau obligațiile credincioșilor. Din acestea a luat naștere teoria despre drepturile omului și ale cetățeanului, care a rodit mai întâi în „The Bill of Rights” apărută în urma Glorioasei Revoluții (1688).

Prin promovarea limbii materne și a intensificarea practicii religioase, se dorea o apropiere între romano-catolici și protestanți.

Problemele economice erau strâns legate de cele politice, dar și de concepțiile religioase. Astfel, etica protestantă își vede roadele în contrast cu etica tradițională. „Munca omului nu mai este privită ca o pregătire pentru viața viitoare; a dobândit propria valoare religioasă prin aceea că, dacă este bine făcută, sporește gloria lui Dumnezeu”¹¹. Prin urmare, în secolul XVIII, țările protestante devin mai bogate decât cele catolice.

Iluminismul preia de la protestantism preocuparea pentru învățământul generalizat. Prin educație se pot transmite atât valorilor tradiționale, cât și idei noi. Raționaliștii iluminiști vor introduce în programele de învățământ – alături de vechile discipline ale matematicii și fizicii – științele naturii, geografia și istoria. În afară de teologi, juriști și medici, universitățile vor forma, de acum, și ingineri, care începeau să devină foarte utili. Va lua naștere învățământul superior ingineresc, căci vastele lucrări care se inițiau pretutindeni reclamau specialiști în domeniul tehnic cu calificări variate. Științele naturii vor cunoaște un avânt deosebit, element caracteristic al epocii.

Buffon, în „Istoria naturală”, ne oferă concepția dominantă a vremii: natura „originară”, neatinsă de om, trebuie modificată de acesta spre a deveni „civilizată”, utilă și apreciată. Omul deține o poziție privilegiată în interiorul naturii create de Dumnezeu, poziția ierarhică executivă supremă. Prin urmare, el este dator să „civilizeze” natura care, altfel, ar reveni la stadiul ei originar și ar distruge realizările umane. Însă Dumnezeu limitează posibilitățile de acțiune ale omului care, deoarece nu poate crea ex novo și nici distruge pe veci, este eliberat de multe responsabilități. Drept consecință a faptului că omul nu poate acționa distructiv asupra creației divine, știința are deocamdată „pretenție cunoscătoare”¹².

Începe a se dezvolta știința nouă, „pură”. Royal Society renunță, încă de la înființare, la a trata problemele religioase și de stat. „În știința modernă, asemenea de-moralizare, adică renunțarea

---

¹¹ Max Weber *apud* Amos Funkenstein, *Teologie și imaginația științifică din Evul Mediu până în secolul XVII*, Editura Humanitas, 1998, p. 12.

¹² Wolf Lepenies, *op. cit.*, p. 33.

științei de a exprima judecăți orientative în probleme politice și morale, a devenit premiza fundamentală a cercetării”¹³.

Revoluția franceză pare a fi fost înfăptuită „în numele naturii” Spre finalul acesteia, Robespierre prin marele său „Discurs despre raportul dintre principiile republicii și ideile religioase și morale”. face o apologie a progresului uman prin științe, susținând autosuficiența arogată de știință, ceea ce va conduce în anii imediat următori la conștiința de „știință cuceritoare”, dar și utilizarea și supunerea ei de către ideologie.

Prin conștientizarea implicațiilor acțiunilor sale, în contextul unei teologii deiste, omul pierde locul central în Creație, devine o ființă vie alături de celelalte ființe, supus acelorași legități. De aici și până la teoria evoluționistă nu a fost decât un pas, căci „omul nu este o excepție” – notează Darwin. Chiar dacă începe să apară conștiința că omul poate distruge ireparabil natura, științele refuză să ofere repere orientative.

Credința în progresul științelor și al tehnicii crește. Secolul XIX se va dovedi curând a fi „al mănuiitorilor de sofisme, al economiștilor și al celor dedicați calculelor”¹⁴. Același secol aduce în spațiul lingvistic și cultural un adjectiv nou: intelectual, pentru a desemna și deosebi munca executată mental de cea manuală. La început vor fi fost limitați în activitatea lor profesională (intelectuală) de bază de condițiile economice, sociale și politice. Curând, însă, realizările științelor determină o încredere crescândă în adevărurile științifice, față de care adevărurile religioase încep să fie socotite prejudecăți desuete.

„Afacerea Dreyfus” a fost ocazia mult visată de a da o dimensiune etică aspirației intelectualilor de recunoaștere și implicare politică, determinând apariția accepțiunii curente actuale a intelectualilor.

---

¹³ Pr. acad. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p.34

¹⁴ Edmund Burke, *Reflecții asupra revoluției din Franța*, Ed. Nemira, București, p. 118.

De atunci, termenul „intelectual”, devenit substantiv și reprezentarea lui socială și politică, care merg împreună, își conservă valoarea de model, provenit din renumele celor care l-au ilustrat.

Cele întâmplate cu puțin peste sută de ani în urmă ne conferă prilejul de a sublinia câteva aspecte legate de categoria socială a intelectualilor, relevante pentru studiul nostru:

De atunci intelectualii occidentali, între care și oamenii de știință, nu mai sunt definiți prin profesia lor (intelectuală), ci prin noul lor raport cu profesia, prin intermediul câtorva analogii:

1. cu opoziția și disidența socială în numele valorilor morale. Ei își manifestă răspicat poziția critică față de problemele vremii în care trăiesc.

2. cu necesitatea de acțiune în fața atacurilor conservatoare asupra avangardei. În general, în numele progresului, avangarda este preferată și promovată în dauna tradiției.

3. cu valorizarea funcțiilor culturale și revendicarea unei autonomii politice. Utilizarea pregătirii superioare și prestigiului propriu pentru a se detașa ca o categorie distinctă de restul societății.¹⁵

Din perspectiva credinței, observăm că:

1. *cel mai adesea, valorile morale în numele cărora se unesc intelectualii sunt secularizate. Liga drepturilor omului, formată în plină criză a „afacerii Dreyfus”, rămâne influentă aproape în întreg secolul XX.*

2. perspectiva secularizantă conduce la preferința de susținere a avangardei în dauna conservatorismului.

3. „pretenția cunoscătoare” și ridicarea culturii la nivel de spiritualitate absolută contribuie la „conștiința de castă” care se dorește a fi recunoscută.

Deoarece în epoca modernă religia, respectiv creștinismul, și-a pierdut treptat statutul de adevăr de la sine înțeles, în special în comunitățile culturale și științifice, valorile seculare penetrează morala intelectualității, care va fi clădită pe temeiul „moralei provi-

¹⁵ Christoph Charle, *Intelectualii în Europa secolului XIX*, Institutul European, 2002, p. 322.

zorii” carteziene, în care întâlnim radicalismul intern al științelor, adaptarea politico-socială și un decizionism în aparență rațional¹⁶.

Marile descoperiri ale fizicii secolului XX vor conduce însă pe cercetători la concluzia că întregul lor mod de a gândi, conceptele de bază și limbajul folosit erau inadecvate pentru fenomenele studiate. A trecut ceva timp până ca ei să realizeze că în fizica atomică nu se pot folosi conceptele clasice.

Efectul a fost perceput ca un șoc de către lumea științifică. Pentru mecanica cuantică, formalismul matematic nu mai este suficient. Apar noi concepte, care împreună cu modificările aduse conceptelor de spațiu, timp, materie, obiect, cauză și efect vor determina curând noi viziuni asupra lumii, numite „globalizante”, holistice sau sistemice

Noua cosmologie trimite către teleologie. Principiul antropic se poate rezuma astfel „Universul este ceea ce este pentru că noi existăm” (B. Carter)¹⁷. Universul nostru este unul foarte particular încă din condițiile inițiale, pentru că dacă – de exemplu – vreo constantă fizică ar fi avut altă valoare decât cea existentă în realitate, aceasta ar fi împiedicat existența vieții. Regăsim aici ideea unui Dumnezeu Proniator, care a condus evoluția spre apariția omului (și apoi spre mântuirea lui – am zice noi, dintr-o perspectivă teologică ortodoxă).

Scientismul, dominant în secolul XIX, a devenit mai subtil în cel următor. Ideologia aceasta a fost rezumată de Pierre Thuillier în trei postulate:

1. știința este singura cunoaștere autentică, deci cea mai bună dintre cunoașteri;
2. știința este capabilă de a răspunde la toate problemele teoretice, este capabilă de a rezolva toate problemele practice, cu condiția ca acestea să fie formulate în termeni raționali;
3. este legitim și de dorit să fie încredințată experților științifici grija de a dirija toate prolele umane, indiferent dacă este vorba de politică, economie, morală etc.

---

¹⁶ Wolf Lepenies, *op. cit.*, p. 40.

¹⁷ *apud* J. P. Lonchamp, *op. cit.*, p. 127.

Cele trei articole de mai sus, privite critic, pledează pentru infailibilitatea științei. Susținătorii lor doresc nu numai recunoașterea societății (și recunoștința, în subtext) și, prin urmare, să fie luați în considerare în problemele ce ating domeniul lor de activitate (asemenea savanților renascentiști), ci râvnesc însași puterea, în virtutea faptului că posedă „cunoașterea”. Unii științiviști au mers până acolo încât susțin că se pot găsi repere științifice, capabile de a permite să decidem ce este bine și ce este rău, într-o posibilă „etică a cunoașterii”.

Spre regretul nostru, istoria ne arată că s-au găsit întotdeauna oameni de știință pentru a gira evenimentele sinistre. Fenomenul cel mai îngrijorător al ultimei jumătăți de secol este apariția tehnostiinței. Dacă separația între știința „pură” (prin care sunt descoperite legile și teoriile) și cea „aplicată” (prin care apar realizările tehnologice) reușea întârzierea sau chiar abolirea punerii în aplicare a unor „monstruoziități” științifice, interconectarea celor două domenii, știința și tehnologia (realizată adesea din motive financiare) a condus, până în momentul de față, mai mult la dezastre, dintre care cel mai notoriu este construirea și „experimentarea” bombei atomice.

„Legea lui a face” domină comunitatea științifică în această perioadă: ceea ce este tehnic fezabil va fi făcut, fără a se ține seama de vreun considerent social sau etic. Michel Henry afirmă că: „Dacă din întâmplare, un savant s-ar lăsa oprit de scrupulele sale – ceea ce de altfel nu se întâmplă niciodată, pentru că un savant este în slujba științei – alții o sută ar fi gata, sau sunt deja, pentru a prelua ștafeta”¹⁸. În același context, Mihnea Boștină, cercetător la Harvard Medical School, scrie: „Discutarea de pe poziții științifice este singura soluție pentru a asigura o bază pentru decizii ulterioare. O legislație care respinge ab initio orice astfel de demers nu este câștigătoare decât pe termen extrem de scurt: dacă nu se va face aici ceva – se va face în altă parte, dacă nu se realizează acum – se realizează în viitorul apropiat. Vor exista mereu state sau organizații care, din motive ideologice, politice sau financiare, vor fi dispuse să facă un

¹⁸ *Ibidem*, p. 133.

pas pe care, cel puțin formal, unele state occidentale îl refuză. Așadar, veghea este condiția la care responsabilitatea ne condamnă. Pentru că, în final, vom fi puși în situația de a lua o hotărâre. Sau de a fi părtași la o hotărâre.”¹⁹

Științele secolului XX au invalidat nu numai idealul clasic de descriere obiectivă a lumii, dar și posibilitatea existenței unei științe obiective. Modelele observate în natură de către cercetători sunt intim legate de cele din mintea lor, din concepțiile, gândurile, valorile lor. Astfel, cadrul mental al oamenilor de știință condiționează rezultatele științifice, ca și aplicațiile lor tehnologice. Fritjof Capra spune că: „Deși o mare parte din cercetarea lor detaliată nu va depinde explicit de influența sistemului lor de valori, paradigma mai amplă în care se desfășoară această cercetare nu va fi niciodată neinfluențată de valori subiective.”²⁰ Prin urmare, oamenii de știință sunt responsabili nu numai din punct de vedere intelectual, ci și moral pentru cercetarea lor. Responsabilitatea a devenit o problemă importantă în științe, în fața cărora se deschid două drumuri opuse: „către Buddha – spune Capra – sau către bombă”²¹, către rai sau către iad – spunem noi.

Din secolul XVIII, concepția despre lume și modul de viață religios, biblic, creștin au intrat în rivalitate cu concepțiile seculare; treptat, creștinismul și-a pierdut statutul de adevăr de la sine înțeles, sensul vieții creștine a fost, pentru început, contrazis și rejectat, iar apoi, dacă nu uitat, cel puțin deformat. Spre deosebire de modernitate, care tindea spre un sistem de valori unic și ateu – care nu conferea vieții nici un sens –, globalizarea aduce cu sine pluralismul religios și cultural, în care coexistă și se manifestă deodată o multitudine diversă de valori, concurente pentru supremație, fiecare promovând sensul său propriu. În acest context, adevărul creștin se vede confruntat nu cu o opoziție compactă, ci cu atacuri și „amiciții” într-o perpetuă transformare.

---

¹⁹ Mihnea Boștină, *Oul întrebărilor*, în *Adevărul literar și artistic*, anul XIV, nr. 781, 16 august 2005, p. 15.

²⁰ Fritjof Capra, *op. cit.*, p. 88.

²¹ *Ibidem*, p. 89.

Am văzut până acum provocarea adresată științei de „adevărul lucrurilor”. Însă oamenii de știință, în calitatea lor de intelectuali, au fost definiți, în accepțiunea uzuală, în raport cu atitudinea lor „civică”. Socotind predominant acest aspect al vieții lor în raport cu activitățile similare ale celorlalți actori ai scenei sociale, Michel Winock va denumi secolul XX „secolul intelectualilor”²², titlul cărții sale dedicate acestei teme. Distingem de aici importanța acordată de modernitate și de istoria recentă manifestărilor acestei categorii sociale, desemnate (de Ferdinand Brunnetiere) ca „un soi de castă nobiliară”, „oamenii care trăiesc în laboratoare și biblioteci”. Autorul continuă astfel: „însuși faptul acesta denunță una din racilele vremii noastre, am în vedere pretenția de a înălța scriitorii, savanții, profesorii, filologii la rangul de supraoameni. Aptitudinile intelectuale, pe care desigur nu le disprețuiesc, nu au decât o valoare relativă. În ce mă privește, în ordinea socială, prețuiesc mult mai mult voința de oțel, forța caracterului, rigoarea judecării, experiența practică. Astfel, nu șovăi a pune pe cutare agricultor sau cutare negustor, pe care îl cunosc, mult deasupra cutărui erudit, a cutărui biolog sau a cutărui matematician pe care nu am plăcerea să-i numesc”²³.

Cele de mai sus reprezintă o critică de pe poziții seculare a „castei” noastre. Conștiința de sine, grefată pe fondul „pretenției cunoscătoare” (a rațiunii) – pe de o parte – și al declinului încrederii în adevărul creștin și a ierarhiilor tradiționale consecutive – pe de alta – a condus la erijarea intelectualilor, implicit a oamenilor de știință, în poziția de „aristocrați ai spiritului”. Bineînțeles, această „promovare” este și o urmare a tendinței de răspândire a învățământului elementar și a virtuților secularizate (ambele, de sorginte protestantă) și a prevalenței moderne a valorilor culturale în dauna celor tradiționale.

Salutul lui Georges Clemenceau pare profetic și semnificativ: „Nu este oare un semn, toți acești intelectuali, veniți din cele patru zări, care se grupează călăuziți de o idee și se țin strâns uniți în jurul

---

²² apărută în traducere românească la Editura Cartier, Chișinău, 2001.

²³ cf. Michel Winock, *op. cit.*, p. 22–23.

ei? [...] Aș vrea să văd în ea originea unei mișcări de opinie dincolo de orice interes și mi-aș lega de această pașnică revoltă [...] speranțele mele de viitor.”²⁴.

Vedem aici, mai întâi, forma generală a mișcărilor intelectuale: adunarea în jurul unei idei. Or, lupta pentru valorile trecătoare, nebazate pe Adevărul absolut, pe Dumnezeu, ci pe una din creațiile lui Dumnezeu, poate conduce la idolatrie. În cazul intelectualilor, de (prea) multe ori creațiile minții umane au fost propulsate în chip de „vițel de aur”.

În al doilea rând, observăm idealismul steril: o mișcare de opinie este aproape sigur interesată. Fie că interesul ei este creștin, fie că nu, o mișcare având la origine o opinie se manifestă potrivit cadrului mental al oponentilor. Or, dacă acesta nu este „formatat” creștinește, „mișcarea” se dovedește a fi până la urmă „stagnare” într-o poziție neavantajoasă din punct de vedere soteriologic.

În al treilea și ultimul rând, unirea trebuie să își aibă finalitatea în unitate; or, o idee nu poate duce prin ea însăși la unitate ci, cel mult, la adunare de indivizi care, în varii situații, vor acționa diferit și incoerent. Adevărul, în schimb, provoacă tinderea spre unitate și o facilitează.

În concluzie, numai înrădăcinarea în Adevăr a condus la succesul real al unor acțiuni (singulare sau nu) ale intelectualilor, ale oamenilor în general, fie ele individuale sau colective. Prin succes real nu înțelegem neapărat realizarea scopurilor propuse, în termenii și în perioada dorită. De exemplu, multe din reușitele militanților ecologiști s-au datorat nu atât justeții solicitărilor lor, cât constatării că împlinirea lor este aducătoare de mare profit – ceea ce s-a cosmetizat mediatic sub forme diverse. În cazul acesta, succesul real, care a fost mai puțin mediatizat, este – considerăm noi – conștientizarea (vai, pentru a câta oară!...) că suntem profund responsabili de faptele noastre. Restul s-au dovedit sau se vor dovedi deșarte.

Sincretismul religios contemporan a emanat o teorie foarte actuală, care susține că toate religiile vorbesc despre același

---

²⁴ *apud* Michel Winock, *op. cit.*, p. 23.

Dumnezeu! Sub acest pretext, unii spun că, de exemplu, un pastor anglican poate acorda asistență religioasă unui budist! Concomitent, se pledează pentru egalitatea diverselor religii, nu doar pentru egalitatea în drepturi a indivizilor, cerându-se autorităților laice să țină cont de specificitatea fiecărei religii. În același context, sunt din ce în ce mai multe voci care afirmă că simbolurile, reprezentările și organizările creștine sunt „constrângătoare” pentru celelalte religii. Toți aceștia sunt adepții constituirii unei „religii” constituită pe baza refuzului noțiunilor și dogmelor fundamentale creștine.

Statul actual a fost determinat, sub presiunea pluralismului și sincretismului religios, să nu mai respecte religia majoritară a membrilor lui! Pe de altă parte, în contextul globalizării și al polarizării intelectuale, foarte mulți oameni de știință nu mai lucrează în țara lor de origine, ci în țări care oferă condiții profesionale și de viață mai bune. Odată ajunși acolo, ei se confruntă nu numai cu alte tradiții, dar și cu un pluralism religios diferit de cel de acasă atât ca esență, cât și ca mod de manifestare, justificare și legalizare. Presiunea uniformizatoare a ideologiilor, împreună cu exuberanța pluralismului (nu numai religios, ci și cultural, etnic etc.) pot provoca deștrădăcinarea și, prin aceasta, mutilarea sufletească a persoanei umane. Renunțarea la tradițiile proprii este o tragedie cumplită, pe care lumea întreagă este aproape silită să o trăiască, în ultima jumătate de veac, sub povara unui asediu informațional cu propuneri ademenitoare, primejduind liberul arbitru și, eventual, chiar libertatea religioasă.

În acest context strivitor, mult-slăvitele drepturi ale omului sunt inoperante. Singura soluție rămâne Hristos, după cum a spus ucenicilor înainte de Înălțarea Sa: „Iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Matei 28,20).

Bibliografie:

- [1] „*Biblia sau Sfânta Scriptură*”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982.
- [2] Blandiana, Ana, „*A fi sau a privi*”, Editura Humanitas, București, 2004.
- [3] Boștină, Mihnea, „*Oul întrebărilor*”, în „*Adevărul literar și artistic*”, anul XIV, nr.781, 16 august 2005.
- [4] Burke, Edmund, „*Reflecții asupra revoluției din Franța*”, Editura Nemira, București, 2000.
- [5] Capra, Fritjof, „*Momentul adevărului*”, Editura Tehnică, București, 2004.
- [6] Charle, Christoph, „*Intellectualii în Europa secolului XIX*”, Institutul European, 2002.
- [7] Culianu, Ioan Petru, „*Eros și magie în Renaștere. 1484*”, Editura Nemira, București, 1994.
- [8] Funkenstein, Amos, „*Teologie și imaginația științifică din evul mediu până în secolul XVII*”, Editura Humanitas, 1998.
- [9] Lecourt, Dominique (coordonator), „*Dicționar de istoria și filosofia științelor*”, Editura Polirom, 2005.
- [10] Lepenies, Wolf, „*Ascensiunea și declinul intelectualilor în Europa*”, Casa cărții de știință, Cluj-Napoca, 2005.
- [11] Lonchamp, Jean-Pierre, „*Știință și credință*”, Editura XXI: „*Eonul Dogmatic*”, București, 2003.
- [12] Mironescu, Alexandru, „*Certitudine și adevăr*”, Editura Harisma, București, 1992.
- [13] Stăniloae, Dumitru, „*Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992.
- [14] Winock, Michel, „*Secolul intelectualilor*”, Editura Cartier, Chișinău, 2001.